

ÚJ SZEMLELETMÓDOK ÉS MEGVÁLTOZOTT ELVÁRÁSOK EURÓPÁBAN

NEW PERSPECTIVES AND CHANGING EXPECTATIONS IN EUROPE

SUTI ZOLTÁN*

Abstract

Research into border zones has in the recent decades become a significant topic in geography, as well as in regional sciences, because the changing role of national borders, the globalized economy as well as people's changing views all emphasize the fact that the networks of relationships that came into being through international cooperation may have a beneficial impact on conflict management. New aims in modern life include stable economic welfare and good quality of life. Those who wish to uphold a view of the future are doomed to fail in a Europe, struggling with population problems as well as the lack of labour force and, barely coping with natural and human disasters. In addition, Europeans, during the history of their continent, several times have had to face the problems of changing borders, waves of migrations. Civilizations move closer to and then move away from each other, which are changes, that have not always been well-tolerated by inhabitants. Co-habitation and adaptation have always been accompanied with conflicts. It is possible that our 'civilizational GPS' needs to redesign the route. The value systems of our world, which have changed by the 21st century, need to be reassessed.

Keywords: border research, migration, migrational culture, „bad migrant – good migrant”, „New Europeans”.

1. Bevezetés

Aki élt a múlt évezredben és átélte a rendszerváltozás előtti időszakot – gondolok itt az 1990 előtti évekre – annak napjainkig feldolgozatlan stresszhatás jelenik meg a határok fogalma. Összetett és napjainkban is vitatott ez a dolog, hiszen a magyarok lakta területek elcsatolása, a politikai és identitásbeli nemzeti határok egymáshoz szinkronizálása még hosszú idő távlatában sem megoldottak. A folyamatos visszanezés és a múlton való kesergés gátat szab az előrelátásnak, de az egyes nemzetek feldolgozatlan traumái napjainkban is belső feszültséget idézhetnek elő.

* PhD hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Földtudományi Doktori Iskola

A XXI. század határvizsgáló elemzések több tudományág területén is átnyúlnak, és mára már a földrajztudománynak és a regionális tudománynak a metszetét képezik, ezáltal a bekapcsolódott kutatók diszciplináris köre is sokoldalú – széles magját a földrajzosok és regionalisták alkotják, de szép számmal fordulnak elő történészek, politológusok, szociológusok, közgazdászok, továbbá találkozhatunk az élettudományokhoz, vagy akár a műszaki tudományokhoz kötődő kutatókkal is.

2. A határok szerepe

Maga a határ szó kívülről nézve egy egyszerű főnév, de erősen fontolóra véve már komplex tartalmú kifejezéssé válik: elkülönít, meghatároz, kijelöl, csoportokat képez, kategóriákat teremt – „ti”-re és „mi”-re bont, vagy használhatjuk a kifejezés helyett a híd metaforát, esetleg a szociológiai vizsgálatok során jól ismert ajtómodellt is (Sík - Surányi 2015).

Az államhatárt, azt a „létező semmit”, a határ jelöli ki és „két világot” választ el, amely esetében kategorikusan kijelenthető: ez eddig tart, és innen már egy másik ország földje kezdődik. A dolgok azonban soha nem fehérek, de nem is feketék: bármely oldalról és bármely szemszögből is vesszük górcső alá a határokat, az általában kijelenthető, hogy kialakulásában és kialakításában több szereplő együtt vett részt és működésileg olyan sokszereplős intézmény, melynek irányítása az államok és a pillanatnyi politikai hatalom kezében van (van Houtum 2005).

Az élet mindig egyéni utakat jelöl ki, a kutatások során a határ ténye pedig többnyire nem vonalként, hanem térségként jelenik meg. Bármelyik metaforát vagy hasonlatot is gondoljuk az adott határszakaszra legmegfelelőbbnek, azzal a ténnyel tisztában kell lennünk, hogy nem mindegy, hogy az a bizonyos ajtó befelé vagy kifelé nyílik...

2.1. Határkutatások

Az elmúlt 25 év során a kutatási témák egy része már elszakadt a szűken vett határtól, mint az államhatár által körbevett egységtől, amely a határ természetét alapvetően befolyásolja, és a határt már, mint lokális jelenséget elemzi. Ezeknek a demográfiai, gazdasági és szociológiai vizsgálatoknak a közös jellemzője, hogy a határ negatív vagy pozitív hatással van az elemzett térség életére. Izgalmas dolog a határkutatási vizsgálatok során a határtérség térfogalmi meghatározása, amely esetében folyamatos összehasonlításokkal és elemzésekkel találkozhatunk, de sokszor az átnyúló jelleg összemossa azokat az eltérő potenciállal rendelkező térségeket, ahol a regionális összefogások megvalósulhatnak.

Ha vizsgáljuk a határt, akkor elemeznünk kell a határ fogalmát és annak következményeit – ami van bőven, és itt lehet pozitív vagy negatív hatásokról beszélni.

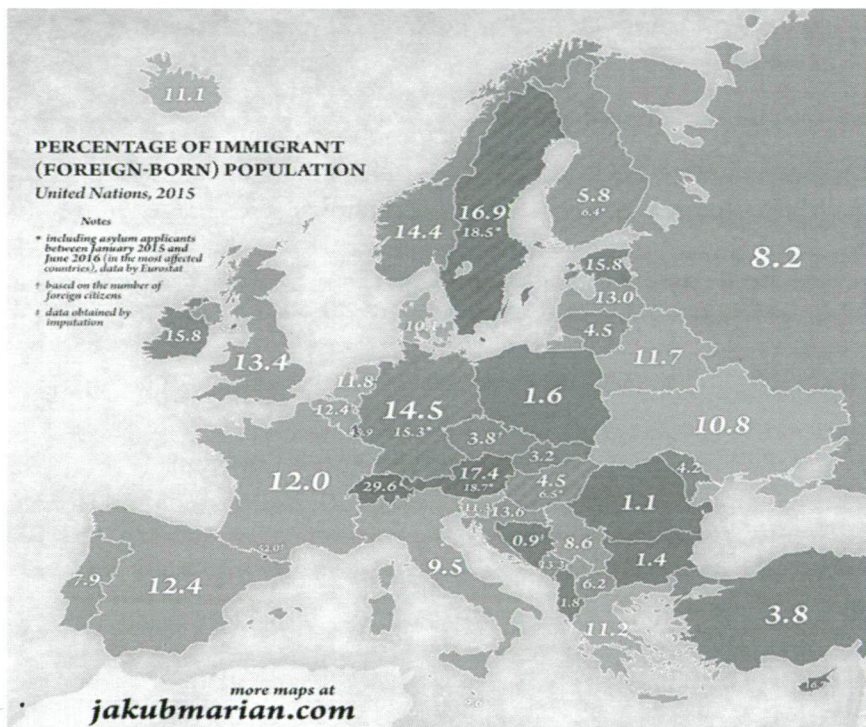
2013 őszén új fogalommal ismerkedett meg a köztudat – ez a migráció és a migráns volt. Előtte ez a magyar nyelvben nem volt jelen – ma pedig már a fiatal generáció tagjai is tudatosan használják a bevándorló, a menekült vagy oltalmazott jelzőket anélkül, hogy valóban ismernék a mögöttes tartalmakat.

2.2. A sokszínű kulturális környezet

A Világgazdasági Fórum egyes térképei némileg másképp mutatják a bevándorlási trendeket, mint a populista kampányok. Az is kiderül belőlük, hogy Magyarország a migrációs válság által leginkább érintett európai államok egyike.

1. térkép: A bevándorlók százalékos aránya – a teljes lakossághoz képest (2015. évi adatok alapján)

Map 1. Percentage of immigrant (foreign-born) population

Forrás: www.jakubmarian.com/map (2016.)

Az 1. térkép számadataiból jól kiderül, hogy itthon 4,5 százalék a határon kívül születettek, azaz a bevándorlók aránya, többségüket Romániából érkezők adják.

Az egyik legnagyobb befogadó, Nagy-Britannia viszont nem épp a Kelet-európai bevándorlók súlya alatt fog lesüllyedni – bár itt is igyekeznek „újragondolni” a befogadási hajlandóságot.

Svájcban csaknem a lakosság közel egyharmada migráns – és mégis példaértékűen működik, igaz, nagy többségük Németországból érkezett.

Látjuk, hogy Magyarországon ez az adat nem túl kiugró, ami azonban érdekessé teszi ezt az adatsort, az a kisebb, csillaggal megjelölt szám, amely a 2015 januárja óta regisztrált menedékkérelmek alapján megváltozott statisztikát mutatja (4,5%-ról 6,5%-ra növekedett).

Ausztria és Svédország a két, menekültválságban leginkább érintett állam Európában, mivel 1 százalékpontnál nagyobb növekedést regisztráltak a bevándorlók eredeti aránya és a menekültügyi kérelmekkel megnövelt adat között.

Magyarországot valamiért kihagyják, pedig nálunk a legnagyobb – két százalékpontos – a növekedés

A 2. térkép az európai statisztikai adatok és a meglévő dokumentációk alapján vizsgálja, hogy honnan érkezett az adott ország területére a legtöbb bevándorló.

Nagy-Britanniában az indiaiak, Franciaországban az algériaiak, Spanyolországban a marokkóiak élnek a legnagyobb számban – természetes, hogy a korábbi gyarmatosító is befogadja a gyarmati népesség leszármazott utódait.

Ha tovább szemléljük a térképet és az adatokat, érdekes tényekre bukkanhatunk:

- Meglepő adat, hogy a lengyelek Németországban és Norvégiában, sőt még Izlandon is a bevándorló közösség legnagyobb létszámú csoportját képezik.
- Elgondolkodtató tény, hogy Olaszország legnagyobb számú bevándorló-csoportját a román betelepülők adják.
- Izgalmas kutatási feladat lehetne az olasz és török letelepedési kérelmet benyújtók feltérképezése és motivációs vizsgálata a Benelux országokban.

A 3. térkép a bevándorlók arányának változását mutatja a 2010 és 2015 közötti időszakban az Eurostat adatok alapján

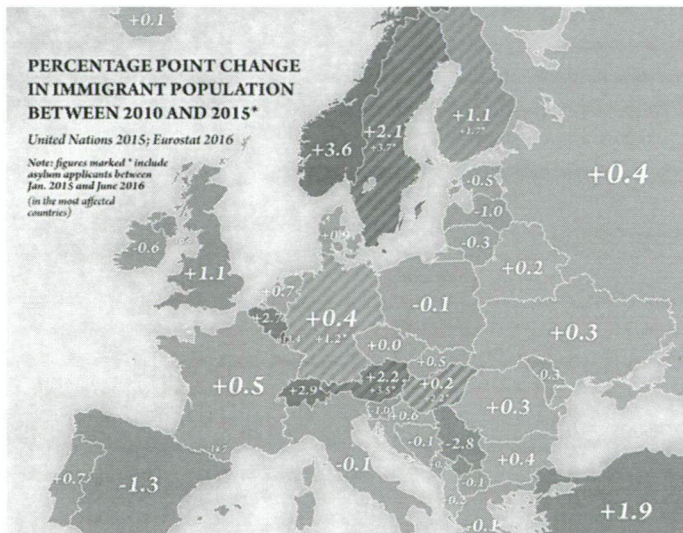
2. térkép: A legtöbb letelepedési kérelmet benyújtók aránya országanként 2015-ben

Map 2. Most common country of origin of foreign-born population in 2015

Forrás: www.jakubmarian.com/map (2016.)

3. térkép: Hogyan változott a bevándorlók aránya 2010 és 2015 között
Map 3. Percentage point change in immigrant population between 2010 and 2015

Forrás: www.jakubmarian.com/map (2016.)

Láthatjuk, hogy a legtöbb európai államban stagnált vagy gyengén növekedett a külföldön születettek aránya. Itt is megcsillagozva, a kisebb számok mutatják a 2015 januárja óta érkezett menedékkérelmekkel megnövelt értéket – százalékpontban kifejezve. Ezen a térképen már jobban kivehető Svédország és Ausztria érintettsége a migráns-válságban. A hazai növekedés mértéke a beérkezett menekültügyi folyamodványokat beleértve 3,7 illetve 3,5 százalékpont. Magyarországon az alapnövekedés 0,2 százalékpont volt 2010 óta, a menedékkérelmekkel megnövelve viszont már 2,2 százalékpontra változott.

A 4. térkép a leggyorsabban növekvő bevándorló populációt mutatja, tehát azt, hogy 2010 és 2015 között melyik nép tagjai érkeztek a leginkább növekvő mértékben az adott országba.

4. térkép: A leggyorsabban növekvő bevándorló népcsoport 2010 és 2015 között

Map 4. Most expanding immigrant population between 2010 and 2015

Forrás: www.jakubmarian.com/map (2016.)

Svédországban a szíriai bevándorlók száma növekedett a leggyorsabban 2010 óta, Spanyolországban a Kubából érkező migránsok száma nőtt ugrás-

szerűen. A lengyelek új célországairól és elvárásaikról még nem készült ön-
álló kutatás, de jól látható, hogy az unió több vezető országában is a legna-
gyobb számú, aktív munkaerőjű bevándorlókként vannak jelen.

Magyarországon a Szerbiából induló bevándorlók csoportja növekedett a
leginkább, a csillaggal jelölt apró betűs kiegészítés azonban – a 2015 januárja
óta érkezett menedékkérelmeket is alapul vége – már Szíriát jelöli meg.

3. Új fogalmak a szakirodalomban

A szakirodalomban a kapcsolódó fogalmak és kifejezések használata még
nem egységes. A vándorlásokkal kapcsolatos szakkifejezéseket sokszor
meggondolatlanul használják: migráns – bevándorló – menekült: országát el-
hagyó, idegen országba bevándorló, ott letelepedni szándékozó személy.
Egyesek legtöbbször megélhetési bevándorlónak nevezik azt a személyt, aki
a zöldhatáron át érkezik. A Magyar Távirati Iroda illegális bevándorlókról
beszél, de akad olyan nyomtatott médiakommunikáció is, amely már egyből
migránsokról ír.

Némileg másként gondolkodik a hazai és a nemzetközi megítélés:

- Ha megnézzük a nagyobb, angol nyelvű nemzetközi hírügynöksége-
ket, ott főleg a migráns (migrant) és menekült (refugee) szavakkal
találkozhatunk.
- A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal – felülvizsgálatban a bí-
rórság – meg nem állapítja, hogy valóban jogosult-e nemzetközi vé-
delemre. Ennek három formája létezik: menekült, oltalmazott vagy
befogadott.
- Ha valakit menekültként ismer el az állam, akkor a magyar állampol-
gárokhoz nagyon hasonló státuszt kapnak, az állam szükség esetén
úti okmányt is kibocsát a számukra.
- Ehhez nagyon hasonló az oltalmazottak helyzete, ők azok, akik jogi-
lag nem menekültek, de fennáll annak a valós veszélye, hogy vissza-
küldésük esetén halálbüntetés, kínzás, megalázó bánásmód várna rá-
juk.

Érvek és ellenérvek szólnak az Európát és az országokat érintő migrációs
problémákról, de valljuk be őszintén veszélyes is ez a nyílt és kemény véle-
ménynyilvánítás.

3.1. Az „új európaiak”

Sokan még mindig abban a hitben élnek, hogy a „pártpolitika” univerzu-
mán kívül maradva a dolgok a maguk saját rendje és szabályai szerint men-
nek. És ez így van jól! Vagy mégsem?

Egyszerű a példa, ami arra utal, hogy ez nem így van: megjelent a National Geographic 2016. október havi száma, melynek a központi témája a migráció, a népvándorlás. Az eredeti amerikai kiadás címlapján keleties, arabos külsejű, ruházatú embereket láthatunk „az új európaiak” felirattal. A magyar kiadás ezt úgy oldotta meg, hogy hátulról mutat bevándorlónak tűnő embereket – erre leginkább a család nő tagjának kendője utal, a felirat pedig arra módosult: „Jönnek. Mennek? Újak Európában”.

A különbség és probléma megközelítése némileg eltérő: a velünk szembenező, aggodalmat, de bizakodást tükröző arcok, mint az új európaiak arca inkább hat pozitív üzenetnek, míg a hátulról mutatott alakok – ez inkább a távozásra, átmenetiségre utal – a cím- és a szövegmódosulás már inkább a gondokra és a politikai megítélésre világít rá.

1. ábra: A 2016. októberi National Geographic címlapja az eredeti és a magyar kiadásban

Figure 1. Title page of the National Geographic of October 2016. The original and the Hungarian edition.

A társadalom véleményt tud nyilvánítani arról, hogy melyek azok a változások, amit még tolerálunk. Úgy gondolom, hogy a legfontosabb a humanizmus – az emberség, amelynek a legfontosabb jellemzője a nyitottság, emberközpontúság.

3.2. Rossz menekült – jó menekült

Érdekes fogalmi párosítás, de ha a dolgok mögé nézünk és felidézzük az 1970-es Todaro modellt (Harris – Todaro 1970) megérthetjük, hogy:

- minden migránst a leírtaknak megfelelően, az elérhető várt jövedelemvárakozások és a remélt jobb munkalehetőségek motiválják,
- a vándorlások elindítója a kibocsátó területek és a fogadó területek eltérő fejlettségbeli különbsége,
- a munkavállalási migrációs intenzitást a célországok munkapiaci, intézményi, jóléti-, és szociális ellátórendszere tovább fokozhatja.

A hazai tényekre jellemzőnek mondható, hogy az elérhető és tényleges adatok kissé szűkösek és bizonytalanok. A KSH tényközlése és a MEF hallgatása a határokon túl élőkrol nem szolgál szilárd alapként.

Nálunk a migráció szerkezeti jellegzetességét az elvándorlók és az otthon maradtak életfeltételei közötti különbségek befolyásolják. A fő motiváció mindkét oldalon közös: a könnyebb, kiszámíthatóbb élet. Fő kérdés, hogy a hazai munkaerő piaci feltételeket – a foglalkoztatottságot, a bérek alakulását mennyiben befolyásolja, vagy esetleg veszélyezteti a hiányzó munkaerő.

A „jó migráns” ismertetőjele, hogy nem szavaznak, nem veszik el a munkát az itthon maradtaktól, és pénzt is küldenek – még pedig nem is keveset: nemrég derült ki, hogy a külföldön élő magyarok nagy álomhatárt léptek át: 2015-ben először már több mint 1000 milliárd forintot utaltak haza (számlákon keresztül) az itthon-maradtak részére – ez több mint a GDP 3 százaléka. (A győri Audi 1 év alatt a GDP 2,4 százalékát produkálja). Mindeközben teljes ágazatok válhatnak működésképtelenné a szakképzett munkaerő hiánya következtében.

Elképzelhető, hogy néhány év alatt olyan kettősség alakul ki, ami a hazaáramló deviza gazdaságot már nem tartja ennyire intenzíven: csökkenhet a hazautalások összege, mert egyre többen már családotul hagyják el az országot. Esetleg a ma még fellendülőben lévő ingatlan piacot is negatív irányba terelheti, hiszen a végleg külföldre költözők végleg megszabadulnának hazai otthonaiktól – már ha lesz fizetőképes kereslet.

A gazdasági feszültségek esetenként etnikai jelleget is ölthetnek a társadalmon belül. A különböző értékrendek kapcsán joggal merülhet fel a diszkrimináció kérdése. A migrációs folyamatok további gondokat generálhatnak. Ilyen kérdés lehet, hogy ki fogja fenntartani az elöregedő társadalmunkat, ha a fiatal aktív munkaerő nem a hazájában találja meg boldogulását?

4. Új migrációs kultúra

Hazánkban a migráció tényével együtt alakult ki a „migráció kultúrája”. (Kandel – Massey 2002.) A jelenség tartalmi lényege a külföldi munkavállalás lehetősége az egyes személyek számára – így átértékeli az életstratégiák kialakítását, a fiatal felnőttek pályaválasztási döntéseit. Ezek mellett fontos szerepet töltenek be a kapcsolati hálók, melyek az itthon-maradottak és az elvándoroltak között intenzív kontaktot jelentenek.

Ezek a folyamatok és az azokkal kapcsolatos társadalmi attitűdök már jó ideje kölcsönösen hatottak egymásra. Így volt 2015-ben is, midőn a menekültválság elkezdődött, majd a csúcspontját a 2016-os év jelentette, amikor még a politika is intenzíven beleszólt a közhangulatba: a hazai közbeszédben két végleges álláspont vált uralkodóvá. Volt, aki az ország kultúráját és biztonságát fenyegető veszélyként értelmezte a változásokat, mások pedig politikai haszonszerzésre kreáltak álproblémákat. (Bernáth – Messing 2015.)

A valóságban nehéz erre politika- és érzelemmentesen választ adni: beszélhetünk „naiv múltidézésről”, de volt, aki új útkeresésként tálalta a tényeket, míg mások baljós eseményeket emlegettek. Az EU vezetése a befogadáspárti retorikával állt a helyzet előtt, de a tettek szintjén bénultan reagált az eseményekre.

A migrációs krízis legfontosabb újdonsága az új kommunikációs kapcsolatok használata volt – tehát győzött az internet alapú technológiák alkalmazása. Ezek között is a Facebook és más közösségi médiaplatformok információáramlása volt a legjellemzőbb. Ezek mellett a térképek és egyéb más, a menekülők igényeire szabható praktikus alkalmazások a korábbi korszakok migrációs hullámaihoz képest gyökeresen más lehetőségeket kínáltak.

5. Összegzés

Az elvándorlási és bevándorlási folyamatok, a politika és a társadalmi attitűdök kölcsönösen hatnak egymásra. A hazai közvéleményben két végleges nézet alakult ki. Az egyik az ország kultúráját és biztonságát fenyegető veszélyként tálalta a menekülthullámot, a másik nézet szerint pedig politikai haszonszerzés céljából kreált álproblémaként kezelték a történéseket.

A migrációs folyamatokban hazánk tranzit ország maradt, tehát nem vált célországgá.

Mindezen bevándorlási folyamatok mellett ugyanúgy folytatódik az elvándorlás, amely a béreken keresztül és a munkaerő-piaci kínálat oldaláról érvényesíti hatását a hazai oldalon. A munkanélküliség jelentősen csökkent, ennek ellenére a munkaerőhiány ma már a gazdaság minden területén jelen van.

Az ezredforduló után elindult migrációs folyamatok együttese felgyorsította a vándorlási és kapcsolattartási kultúra átalakulását Európában. Ezen időszak értelmezésére további empirikus vizsgálatokra lesz szükség.

Felhasznált irodalom

- Bernáth G. – Messing V. 2015: Bedarálva. A menekültekkel kapcsolatos kormányzati kampány és a tőle független megszólalás terepei. Médiakutató 7. XVI. évf., 4. sz.,
- Harris, J. R. – M. P. Todaro 1970: Migration, unemployment and development: a two-sector analysis. *American Economic Review*, vol. 60, no. 1, 126–142. p.
- Kandel, W. – D. S. Massey 2002: The culture of Mexican migration: A theoretical and empirical analysis, *Social Forces*, vol. 80, no.3, 981–1004. p.
- Sik Endre és Surányi Ráchel, 2015 Határhatások Hungarian edition ELTE TáTK és Tárki Zrt., 2015
- van Houtum, Henk (2005): The Geopolitics of Borders and Boundaries. *Geopolitics*, 10: 672–679. <http://ncbr.ruhosting.nl/html/files/geopoliticsborders.pdf>
Online: www.jakubmarian.commap (2016)

Összefoglaló

A határ menti térségek kutatása az elmúlt évtizedekben a földrajz és a regionális tudományok egyik fontos témájává vált, mert az országhatárok átalakult szerepe, a globalizálódott gazdaság és a megváltozott új nézetek azt kommunikálják, hogy a nemzetközi együttműködés révén kialakított kapcsolatrendszerek, jótékony hatásúak lehetnek a konfliktusok csökkentésére. Napjainkra új célok kerültek előtérbe: stabilabb gazdasági jólét és a méltó életminőség megteremtése. Méhkasba nyúl, aki jövőképet szeretne mutatni, a környezeti és természeti katasztrófákkal, népesedési és munkaerőgondokkal küzdő Európának, mindamellett, hogy a történelem során folyamatos határátrendeződésekkel és vándorlási hullámokkal szembesülnek az itt élők. Civilizációk közelednek és távolodnak, amelyeket a lakosság nem mindig tolerált – az együttélés és az összecsiszolódás mindig konfliktusokkal jár. Lehet, hogy a „civilizációs GPS” megérett az újratervezésre - a világot újra kell gondolni olyan új értékrendek alapján, melyek átalakultak a 21. századra.

Kulcsszavak: határkutatás, migráció, migrációs kultúra, „rossz menekült – jó menekült”, „az új európaiak”.